

linmediği gibi güçlü ifadelerinden dolayı bu tür onunla başlatılmaktadır.

Konularına göre farklı özellikler gösteren mersiyeleri sarayla, önemli kişi veya ailelerle (hânedan) ilgili olanlar, destanî, dinî, tasavvufî, felsefî ve sosyal konulu örnekler şeklinde gruplandırmak mümkündür. Saray şairleri tarafından bir bakıma görev gereği hükümdar ve saray mensupları hakkında söylenmiş mersiyelerin ilk örneği Ferruhî-i Sîstânî'nin Gazneli Mahmud'un ölümü üzerine (421/1030) yazdığı şiiirdir. Enverî'nin kaleme aldığı bu tür mersiyeler zamanla kendine has kalıplar ve özellikler kazanmıştır. Etkisi XX. yüzyıla kadar süren bu özellikler, ne olduğu hakkında cevap alınamayacağı bilindiği halde soru sormaya yönelik bir plan, ölümü ifade etmek için kalıplaşmış ibarelerin kullanılması, ölüye hâlâ yaşıyor muş gibi hitap edilmesi, ondan özür dilenmesi, "eyvah! yazık!" gibi tabirlerin sıkça kullanılması, sık sık övgüye lâyık meziyetleri konu edilerek ölenin sosyal mevkiine uygun imajlara yer verilmesi, ölü için yas tutan insanların ve tabiatın tasviri, ölenin halefinden bahsedilmesi (tâziye), ölenin cennette mutluluğu için dua edilmesi gibi hususlardır. Tâziye ile beraber onun yerine geçeni de tebrik eden (tehniye) mersiyeye türünün ilk örneğini Eb'ül-Abbas Fazl b. Abbâs-ı Rebencenî nazmetmiş olup şiirinde Sâmanî Hükümdarı Nasr b. Ahmed'in ölümü üzerine tâziye ile birlikte onun yerine geçeni tebrik etmiştir. Saray şairlerince teşrifata ait ve resmî konulu mersiyelerin de söylendiği Am'ak-ı Buhârî'nin, Sultan Sencer'in kızı Mâh- Melek Hatun'un kendisi yerine oğlu Hamîdî'yi sarayda görevlendirdiğinde yazdığı şiirden anlaşılmaktadır. Muizzî'nin Sultan Melikşah ve Nizâmülmülk'le ilgili mersiyesi de bu nevidendir. Ayrıca Ferruhî-i Sîstânî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Hâkânî-i Şîrvânî'nin saray teşrifatıyla ilgili mersiyeleri vardır.

Fars edebiyatında bir başka mersiyeye türü şahsî ve ailevî kayıplara ait olup onların ölümünden duyulan üzüntüleri yansıtır. Bu türde ilk mersiyeyi kimin yazdığı kesin olarak belli olmamakla birlikte Firdavsî'nin oğlu için söylediği şiir buna ilk örnek kabul edilir. Hâkânî-i Şîrvânî'nin aile fertleri için yazdığı şiirler de bu türün en iyi örnekleridir. Kemaleddîn-i İsfahânî'nin babasının ölümü üzerine yazdıkları ile Nâsır-ı Hüsrev'in *Leylâ ile Mecnûn*'unda annesi ve kardeşi için söylediği mersiyeye, türün meşhur manzumelerinden sayılır. Ayrıca Abdurrahman-ı Câmî'nin

nin oğlu ve kardeşi, Muhteşem-i Kâşânî'nin kardeşi ve Feyzî-i Dekkenî'nin oğlu hakkında nazmettiği mersiyeler de önemlidir. Şahsî mersiyelerin bir kısmı şairlerin diğer bir şairin ölümünden dolayı yazdıklarıdır. Bunlar arasında Rûdekî'nin Şehîd-i Belhî, Lebîbî-i Horasânî'nin Ferruhî-i Sîstânî, Senâî'nin Muizzî, Bahâr'ın Cernîl Sadîkî, İşki, Pervîn-i İ'tisâmî ve İrec Mirza'nın ölümü üzerine nazmettiği şiirlerle Fûrûg-ı Ferruhzâd için çağdaşı on iki şairin yazdığı mersiyeler anılabilir. Bazı şairlerin ölümlerinden önce kendileri için mersiyeye yazarak daha sonra bunun mezar taşlarına işlenmesini istemelerine örnek olarak son dönem şairlerinden İrec Mirza gösterilebilir.

Dinî mersiyelerin başında Kerbelâ, imamların öldürülmesi ve Ma'sûm-i Çehârdeh'in seyahatleri vesilesiyle yazılan şiirler gelmektedir. Fars edebiyatında Hz. Hüseyin'in şehâdetiyle ilgili mersiyeler dinî muhtevalı örneklerin eksenini oluşturur. Bu konuda ilk eserlerden biri, VI. (XII.) yüzyılın ilk yarısında Kavâmî-i Râzî tarafından ortaya konulmuştur. Mirza Abdülcelîl, Hâcû-yi Kirmânî ve Selmân-ı Sâvecî de Hz. Hüseyin'in şehâdetini çeşitli şekillerde dile getirmişlerdir. VI (XII) ve VIII. (XIV.) yüzyıllar arası bu konuda yeni tecrübelerin kazanıldığı dönem olarak bilinir. Safevîler'den itibaren çok sayıda şair dinî mersiyeye söylemiştir. Bunun temelinde Şii mezhebinin yaygınlaşması, dolayısıyla Hz. Hüseyin'in ölümü, Kerbelâ, muharrem ayı ve âşûrâ günü gibi olayların sembolize edilerek anlatılması hususları yer almaktadır (bk. MAKTEL-i HÜSEYİN). İmamların menâkıbını da içeren şiirler nazmeden IX. (XV.) yüzyıl şairleri arasında Kemal Gıyâs Şîrâzî, Bâbâ Sevdâî Ebîverdî, Tâceddin Hasan Tûni Sebzevârî, İbn Hişâm Kûhistânî, Hâce Evhad-i Sebzevârî, Lutfullah Nişâbûrî ve Şemseddin Kâtibî sayılabilir. Tasavvufî ve felsefî eğilimlerle yazılmış mersiyeler Fars şiirinin başlangıcından itibaren Hüsrevî-i Serahsî, Rûdekî gibi ilk dönem şairler yanında Hâfız-ı Şîrâzî, Nizâmî-i Gencevî, Sa'dî-i Şîrâzî gibi büyük şairlerin şiirlerinde de mevcuttur.

Deprem, sel, veba gibi tabii âfetlerle toplumsal yıkım ve toplu katliamlar dolayısıyla yazılan mersiyelere ilk örnekler, Kemaleddîn-i İsfahânî'nin Moğollar'ın İsfahan halkını kılıçtan geçirmesini anlatan şiiriyle Sa'dî-i Şîrâzî'nin Moğol istilasıyla Bağdat'ın düşüşü, Abbâsî halifeliğinin yıkılması üzerine yazdıklarıdır. Bunlar arasına Katrân-ı Tebrîzî'nin Tebriz şehrin-

de meydana gelen büyük depremi konu alan mersiyesi de zikredilmelidir. Daha sonra Evhadüddîn-i Enverî, depremde vîran olmuş Horasan için yazdığı mersiyede ölen çocukların annelerinin feryatlarını, perişan olmuş müslümanların halini etkileyici bir üslupla dile getirmiştir. Hâkânî-i Şîrvânî ise 569 (1174) yılında kaleme aldığı sosyal içerikli meşhur mersiyesinde harabe haline dönmüş Medâin şehrini tasvir etmektedir. VIII. (XIV.) yüzyılda Azerbaycan ve Kuzey İrân şehirlerinde meydana gelen kıtlık Selmân-ı Sâvecî'nin kıtalarında mersiyeye halinde ifadesini bulmaktadır. Destanî mersiyelerde şair bir kişi veya kahramanın ölümünü manzum olarak tasvir eder. Nizâmî'nin *Hüsrev-i Şîrîn*'inde, *Şâhnâme*'de ve *Vîs ü Râmîn* gibi birçok eserde bu türün örnekleri vardır.

Mersiyeler remel, muzari, hezec, müctes, haffif, münserih, serî ve karîb bahirlerinde söylenmiştir. Fars şiirinde en çok kaside tarzında yazılan mersiyelerde kıta, terciibend ve terkihibend şekilleri de kullanılmıştır. Mersiyede az rastlanan gazel türündeki şiirler Hümâm-ı Tebrîzî ve Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanlarında bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 26; Browne, *LHP*, II, 29-30; Zeynelâbidîn Mü'temen, *Şi'r u Edeb-i Fârsî*, Tahran 1346 hş., s. 74-106; Nasrullah İmâmî, *Mersiyeserâyü der Edebiyyât-ı Fârsî*, Ahvaz 1369 hş.; Hüseyin Rezmecû, *Envâ'-ı Edebi ve Âşâr-ı Ân der Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1372 hş., s. 99-107; Bânû Nusret Tecrübekâr, *İrân Edebiyatında Şiir: Kaçarlar Dönemi* (trc. Mehmet Kanar), İstanbul 1995, s. 149-155; Ahmed Tefazzulî, "Şi'rî der Rişâ-yî Merzkû", *Rehnûmâ-yi Kitâb*, X/6, Tahran 1346 hş., s. 577-579; W. L. Hanaway, "Marthiya", *EP* (İng.), VI, 608-609; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muñ), XII, 18205.

TAHSİN YAZICI

□ TÜRK EDEBİYATI. Bütün eski kültürlerde yaygın olan mersiyeye geleneği müslüman olmadan önce ve olduktan sonra Türkler'in halk ve âşık edebiyatında "yuğ, ağıt, sâgu, şivan" gibi adlarla devam etmiş (bk. AĞIT), klasik edebiyatta ise müstakil bir tür halinde gelişmiştir. Türk edebiyatında da ölenin kaybından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ona karşı şairin ilgisini ifade etmek, kadere rıza göstermek, dünyanın geçiciliğini vurgulamak, ölünün yakınlarını sabir ve metanete davet etmek gibi hususların ele alındığı bu lirik şiirlerin din ve devlet yükleriyle yakın akrabalar yanında özel-

likle Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehidleri için yazıldığı görülmektedir. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında, bilhassa Alevî-Bektaşî şiirinde mevcut mersiyelerde bir taraftan Ehl-i beyt sevgisi anlatılırken diğer taraftan Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki şehâdetinin ıstırabı, ona duyulan sevgiyi ifade eden örnekler Kerbelâ veya Âl-i abâ mersiyesi olarak anılmıştır. Osmanlı kültüründe bir kısmı özellikle muharrem ayında tekkelerde yapılan toplantılarda besteli olarak mûsiki eşliğinde topluca veya mersiyehanlar tarafından okunan bu şiirlere "muharremiyye" adı da verilmiştir.

Mersiye konuları diğer edebiyatlarda olduğu gibi zamanla genişlemiş, şahsî felâketlere karşı ortaya çıkan bir çığlık özelliğinin ötesinde karşılaşılan millî matemlerde acı bir feryat şeklini almış, ölen kişilerin dışında çok sevilen ve değer verilen varlıkların kaybı halinde de mersiye söylenmeye başlanmıştır. Şehir mersiyesiyle hayvanlar için yazılmış mersiyeleer bunlardandır.

Anadolu Türk edebiyatına mersiye XV. yüzyılda Fars edebiyatından geçmiş, başlangıçta çoğunlukla kaside tarzında yazılırken sonraları farklı nazım şekilleri kullanılmaya başlanmış, neticede terkiibend ve terciibend mersiye en uygun nazım şekilleri olarak kabul edilmiştir. Germiyan beylerinden Süleyman Şah için Ahmedî'nin yazdığı mersiye türün ilk örneği sayılmış, ardından Şeyhî yine Germiyanogulları'ndan II. Yâkub için bir mersiye kaleme almıştır (İsen, *Acıyı Bal Eylemek*, s. XVIII). Bu yüzyılda Ahmedî, Şeyhî (2), Kemal Ümmî (2), Cem Sultan, Ahmed Paşa, Karamanlı Aynî (3), Firdevsî, Necâtî (2), Mesîhî, Kivâmî ve Tâcizâde Câfer Çelebi bu türde örnek veren şairlerdir. Böylece eldeki bilgilere göre XV. yüzyıla ait üçü kaside, biri mesnevi, ikisi murabba, geri kalanları terkiibend veya terciibend nazım şekliyle olmak üzere toplam on altı mersiye yazılmış olmaktadır.

XVI. yüzyıl mersiye türünün hem nice-lik hem nitelik bakımından en gelişmiş dönemini oluşturur. Şair sayısındaki artışa paralel olarak türe gösterilen ilgi sonucunda bu asırda yazılmış altmış dokuz mersiye tesbit edilebilmiştir. Türâbî, Revânî Çelebi (2), Lâmiî Çelebi (3), Kemalpaşazâde, Hayretî (2), Tatavlılı Mahremî, Usûlî, Üsküdarlı Aşkî, Arşî, Yetim, Edirneli Nazmî (2), Hayâlî Bey (2), Kara Fazlî (2), Rahmî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ (3), Şevkî, Kâdirî, Selimî, Sâmî, Fünûnî, Mahremî, Nisâyî (2), Muînî, Mustafa, Fevrî (2),

Ubeydî, Ulvî (7), Hüdâî, Cinânî (7), Mânî, Nevî (3), Bâkî (2), Âlî Mustafa Efendi (2), Rûhî (7) ve Zihnî devrin mersiye şairleridir. Bu mersiyeleer şekil ve muhteva bakımından bir önceki yüzyılın devamı niteliğinde olup en önemli özellikleri padişah, şehzade ve devlet ileri gelenlerine yazılanların sayıca çokluğudur. Bilhassa hakkında yazılan on altı mersiye ile Şehzade Mustafa, Türk edebiyatında kendisi için en çok şiir yazılan bir kişi olması bakımından dikkat çekmektedir.

Mersiye XVII. yüzyılda da sayı ve nitelik açısından rağbet görmüş, daha çok aile fertleri ve yakın dostlar için kaleme alınmıştır. Ayrıca bu dönemde şehzadelere hiç mersiye yazılmamışken padişahlardan da ancak dramatik bir şekilde ölenler için tertip edilmiştir. Bahtî, Ganîzâde Nâdirî (4), Hâletî (2), Nergisî, Nevîzâde Atâî, Nevâlîzâde Atâî, Riyâzî, Nakşî-i Akkirmânî, Nâilî, Neşâtî, Fevzî, Kelim (3), Feyzî, Feyzî, Fasîh Ahmed Dede, Râmî (3), Fâzıl ve Birrî asrın mersiye şairleridir. Bu devre ait toplam yirmi altı mersiye tesbit edilmiştir.

Sayıca büyük bir düşüşün göze çarptığı XVIII. yüzyıldaki mersiye şairleri Hâmî-i Âmidî (2), Kânî (2) ve Şeyh Galib, XIX. yüzyılda da Leylâ Hanım (3), Şeref Hanım, Yenişehirli Avnî (2) ve Seniî (4) olmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren sayı ve hacim bakımından küçülmeye başlayan mersiyeleer, Tanzimat edebiyatını takip eden yıllarda bir yandan klasik formuyla varlığını devam ettirenken bir yandan da Batı etkisiyle ve farklı bir yapıda yeni örnekler ortaya çıkmıştır. Bu yüzyıldan başlayarak ölümüne bakış açılarının da farklılaştığı görülmektedir. Özellikle Abdülhak Hâmid'in *Makber*'i ile ölüm temi ferdî bir ıstırap haline dönüşmüştür. Klasik mersiye şairleri ferdî duygularından çok mâşerî vicdanın ölüm hakkındaki düşüncelerini geleneğin kendisine sunduğu imkânlarla ortaya koyarken Hâmid'den itibaren şairler öleni aşarak ölümüne de şiirlerine konu edinmişlerdir. Tanzimat'ın ikinci neslinin bu pasif tavrı Servet-i Fünûn edebiyatında bir melankoliye dönüşmüş, mersiye farklı bir form ve bakış açısıyla yeniden gündeme gelmiştir. Şüphesiz bunda dünyayı kuşatan, çağdaş psikolojinin "isterik matem" adını verdiği anlayışın XIX. yüzyıla hâkim olmasının da rolü vardır. Bu sebeple Tanzimat sonrası Türk edebiyatında öncekilere göre farklı yapıda mersiyeleerden meydana gelen kitaplar yayımlanmış, bu yeni anlayışa göre mersiye yazmak âdeta moda olmuştur. Modern edebiyatta ise ölüm karşısındaki tepki daha ziyade acı-

nın uyandırdığı duyguların veya felsefî düşüncelerin ifadesi ve tahlili şeklini almıştır.

Türkçe mersiyeleer genelde feleğe sitem ve bu dünyanın geçici ve aldatıcı oluşunu vurgulayan bir girişle başlar. Kaybedilen yakının övgüsü ve kaybindan doğan üzüntünün ifade edilmesiyle ona kıydığından dolayı feleğe sitem edilen esas kısmın ardından dua bölümü gelir. Bazı mersiyeleer son mısralarında ölen için ebcedle vefat tarihi düşürüldüğü de görülmektedir. Türk edebiyatında mersiyeleer en çok terkiibend nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Elde mevcut örneklerde kasideyi terciibend, daha sonra murabba, müseddes, gazel, kıta, muaşşer, muhammes, tahmîs, müsemmen ve mesnevi nazım şekilleri takip eder.

BİBLİYOGRAFYA :

- O. Weber, *Die Literatur der Babylonier und Assyrier ein Überblick*, Leipzig 1907, s. 140; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 129; M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (haz. Orhan F. Köprülü - Nermin Pekin), Ankara 1980, s. 75-76; a.m.f., "Bizde Mersiye ve Mersiyeleer", *YM*, sy. 16 (1917), s. 305-308; sy. 17, s. 324-328; sy. 18, s. 344-348; sy. 19, s. 364-367; sy. 20, s. 384-386; Orhan Okay, "Bâkî'nin Kanunî Mersiyesine Dair", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1993, s. 235; Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara 1993, s. XI-CLIV; a.m.f., "Şehzâde Mustafa İçin Yazılmış Üç Yeni Mersiye", *TKA*, XXII/1-2 (1984), s. 104; a.m.f., "Mersiye", *TDEA*, VI, 272-274; Vanço Başkov, "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleeri", *EFAD*, sy. 12 (1980), s. 73; İsmail Erünsal, "II. Bâyezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *TED*, X-XI (1981), s. 317-318; Mehmed Çavuşoğlu, "Şehzâde Mustafa Mersiyeleeri", a.e., sy. 12 (1982), s. 641-686; Mine Mengi, "Eski Edebiyatımızın Mersiyeleerine Toplu Bir Bakış", *TDEAD*, sy. 2 (1983), s. 91-101; Mehmed Demirci, "Mutasavvıflara Göre Ölüm", *İslâmî Araştırmalar*, III, Ankara 1987, s. 89; Ayhan Güldağ, "Bilinmeyen Şehzade Mustafa Mersiyeleeri", *KAM*, XVIII/3 (1989), s. 37; Mustafa Argunşah, "Bitlisli Şükrî'nin Yavuz Sultan Selim Mersiyesi", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Kayseri 1994, s. 211.

MUSTAFA İSEN

□ MÜSİKÎ. Hz. Hüseyin ve diğer Ehl-i beyt mensuplarının 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler tarafından şehid edilmesinin yıl dönümlerinde düzenlenen matem törenlerinde bu olaydan duyulan üzüntüyü dile getiren, sorumlularına lânetler yağdıran Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelerin "mersiyehan" ve "nevhan" denilen sanatkarlar tarafından besteli veya irticâli olarak okunması, dinî Türk mûsikisinde mersiye adı veri-